

La Querimònia (1313): un referent en la història de la Val d'Aran

M. ÀNGELS SANLLEHY I SABI
Seccion d'Istòria. Institut d'Estudis Aranesi

A l'inici del segle XIV, la fixació de l'ordenament jurídic aranès en un únic cos legal, l'anomenada Querimònia,¹ va constituir una fita important del procés de devolució de la Val d'Aran a Catalunya després d'anys d'embargament.² Aquest text, ratificat per Jaume II l'any 1313, s'ha identificat habitualment com un privilegi. De fet, així es qualifica en obres de caire jurídic i històric, com les de Guillem M. de Brocà, Ferran Valls i Taberner o Christian Bourret.³ Segons Rémy Comet, és «la més important concessió de privilegis als aranesos».⁴ Per a Patrici Poujade constitueix «el recull de privilegis pels quals s'organitzà la Val d'Aran uns 500 anys».⁵ Santiago Sobrequés la situa en el «grup de privilegis, en part sol·licitat per la comunitat, en

1. «QUERELLA, 'discòrdia entre dos o més que emmena queixes i retrets recíprocs', 'clam presentat contra algú o alguna cosa, demanda judicial' [...]. *Querimènia*, ant. 'demanda, instància, querella', terme jurídic molt usat en el llenguatge antic [1190-1210]», a Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 1980-1991, s. v.: «Querella».

2. M. Teresa FERRER I MALLOL, «L'ocupació francesa de la Vall d'Aran el 1283 i la devolució de 1313 al Tractat de Poissy», dins d'aquesta mateixa obra.

3. «El Privilegi de la Querimonia, confirmatorio de las libertades, franquicias inmunidades y costumbres concedidas y respetadas por los antecesores de aquel monarca [Jaime II]», Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, Herederos de Juan Gili, 1918-1926? (facsimil: Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985-1987), vol. 1, p. 325; Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, vol. 1, *Vall d'Aran*, Barcelona, Casa Provincial de Caritat, 1915, p. 15; Christian BOURRET, *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle: La formation progressive d'une frontière*, Aspèth, PyrèGraph, 1995, p. 68.

4. Rémy COMET, *L'enclave espagnole du Val d'Aran*, Tolosa de Llenguadoc, Imp. du Sud-ouest, 1929, p. 65.

5. «[...] compilation de coutumes, libertés et usages comme on en trouve en autres vallées pyrénéennes et par lesquels la communauté aranaise s'autogouvernait et s'administrat», Patrice POUJADE, *Le Val d'Aran entre deux monarchies: Une vallée frontière dans le grand siècle*, Aspèth, PyrèGraph, 1998, p. 51.

part concedit pel monarca per garantir fidelitat i vassallatge».⁶ Es pot afirmar que la Querimònia és el recull d'usos i costums que ha esdevingut el referent jurídic dels aranesos al llarg de set segles.⁷ En aquest sentit, Víctor Ferro la defineix com la «base de les llibertats araneses».⁸ Ja al segle XVII Juan Francisco de Gracia remarcava el seu caràcter fonamental, superior al d'una simple franquesa medieval.⁹ Va ser reiteradament confirmada pels successius monarques: en cinc ocasions entre els segles XIV i XVI, en tres el segle XVII i en dues entre els segles XVIII i XIX.¹⁰

L'èmfasi posat per alguns autors en el caràcter de privilegi i per altres en el de costum no és en si mateix contradictori. Si tenim en compte que els privilegis —etimològicament 'lleï privada'— eren normes derogatòries del dret comú concedides pels monarques, i que els costums o dret consuetudinari de la Val d'Aran, i de moltes altres valls pirinenques, no s'avenien estrictament amb l'ordenament jurídic vigent a Catalunya —molt més romanitzat—, es podria concloure que aquestes col·leccions de costums situaven la Val d'Aran i el seu ordenament jurídic en una posició «de privilegi». Com diu Guillem M. de Brocà, la polèmica, entre els segles XIII i XIV, sobre la interpretació i vigència, per una banda, de les normes atorgades per monarques o senyors i, per l'altra, dels usos consuetudinaris, va fer que es tendís a reduir la norma a un cos escrit. La Querimònia seria un d'aquests reculls d'usos i costums.¹¹ S'ubicaria —en l'àmbit català— junt amb els costums

6. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Història de la producció del dret català fins al decret de Nova Planta*, [Girona], Universitat Autònoma de Barcelona i Col·legi Universitari de Girona, 1981, p. 33. Segons ell, les col·leccions de costums foren constituïdes essencialment pels privilegis i les franquesses atorgats pels monarques o els senyors particulars generalment en èpoques anteriors, i el dret consuetudinari només en va constituir una mínima part.

7. Encara en el preàmbul de la Llei 16/1990, de 13 de juliol, sobre el règim especial de la Vall d'Aran, es diu: «[...] Jaume II atorgà el conjunt de privilegis anomenat Era Querimònia, veritable carta magna d'Aran, ratificada per tots els reis fins a Ferran VII» (DOGC, núm. 1326, 3 agost 1990).

8. Víctor FERRO, *El dret públic abans del Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1995, p. 18.

9. Tot referint-se a Jaume II deia: «Y en el de mil trescientos y treze, les concedio muy grandes priuilegios, en que no solo les dio franquezas y libertades, sino leyes y estatutos con que se gouernaron mucho tiempo», Juan Francisco de GRACIA, *Relacion al Rey don Phelipe III nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Aran, de los reyes que le han posseýdo, sus conquistas, costumbres leyes y gouierno*, Osca, Pedro Caberté, 1613, p. 62. Hi ha una segona edició: Madrid, D. Antonio Espinosa, 1793.

10. Segons Juli Soler, Ferran VII per cèdula reial d'1 de febrer de 1817. Esmenta, a més, el manament d'Isabel II, de 20 de setembre de 1846: «que no se haga novedad alguna los disfrutes y usos de los montes del valle», Juli SOLER SANTALÓ, *La Vall d'Aran: Guia monogràfica de la comarca*, Barcelona, Tipografia «L'Avenç», 1906, p. 100-101.

11. «Designase con las palabras *Costums* o *Costumas* y *Costumes*, el conjunto de privilegios, libertades, franquicias y usos concedidos a un territorio o población, o establecidos por la práctica inconcusa; conjunto que forma un derecho análogo al *Coutumier* francés», Guillem M. de BROCÀ, *Història del dret...*, vol. 1, p. 283. Esmenta les *consuetudines* de Lleida, Miravet, Tortosa, Flix, Barcelona —*Recognoverunt proceres* (1283) i Ordinacions d'en Sanctacília (1291-1327)—, diòcesi de Girona, «privilegios y costumbres del Valle de Arán» (1313 i posteriors), costums de la vall d'Àneu, privilegis de

de Lleida, els de Miravet, els de Tortosa i Flix o els de Barcelona. I el podríem comparar amb els costums de valls pirinenques com Ribes, Àneu, Ferrera, Querol, Andorra,¹² Bielsa o Campan; també en zones de Bearn o Bigorra,¹³ i de diversos territoris de Comenge, com els de Sent Gaudenç i els de Muret.¹⁴

La penetració del dret romà, matisat pel canònic, va influir en la configuració de l'ordenament jurídic català; tanmateix no triomfà de forma absoluta.¹⁵ La Val d'Aran es podria situar entre els llocs on la introducció fou més feble. En realitat, les variants jurídiques araneses no són pas originals, són les mateixes que es troben a zones d'ambdós vessants del Pirineu, a territoris bascos, aragonesos o aquitans, zones on pervisqueren figures que alguns juristes identifiquen amb el dret germànic, com l'escreix,¹⁶ el retracte gentilici,¹⁷ la successió troncal o la comunitat de béns en el matrimoni; en definitiva, on els drets de l'individu eren matisats per la força de la comunitat familiar i de la comunitat local.¹⁸

Certament, entre les col·leccions de costums aranesos, el cos més complet és la Querimònia. Tot fent atenció a la seva gènesi —com queda explícit en el mateix

Vic, Granollers, vall de Ribes, Moià, Àger, Llivia i Perpinyà, i altres de desaparegudes (Empúries, Peralada, Besalú, valls d'Amer i de Ribes i Horta).

12. Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, vol. I, *Vall d'Aran* (1915), vol. II, *Vall d'Àneu, Vallferrera i Vall de Querol* (1917), vol. III, *Vall d'Andorra* (1920), Barcelona, Casa Provincial de Caritat, 1915-1920.

13. Tan ben estudiades per Anne ZINK a *Clochets et troupeaux: Les communautés rurales des Landes et du Sud-Ouest avant la Révolution*, Talence, Presses Universitaires de Bordeaux, 1997; Anne ZINK, *L'héritier de la maison: Géographie coutumière du Sud-Ouest de la France sous l'Ancien Régime*, Paris, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1993.

14. Se'n publicaren diversos estudis arran de la celebració dels aniversaris de les cartes de Sent Gaudenç (1202) i de Muret (1203). Número monogràfic: *Revue de Comminges*, tom cxx, núm. 1 (2004), *Dossier spécial: Les chartes de coutumes en Comminges. Muret, Saint-Gaudens*.

15. Santiago SOBREQÜÉS i VIDAL, *Història de la producció...*, p. 31.

16. Anomenat també *contradot* (similar al *morgengabe* germànic). Segons Bienvenido Oliver: «[...] participa de la naturaleza de la llamada *antpherna* o *contradote* a la que se refieren las leyes de los últimos tiempos del Imperio romano, y de la conocida con el nombre de *morgengabe* (donación de la mañana) o *pretium virginitatis* de que tratan las diferentes legislaciones de los pueblos góticos o germánicos», Bienvenido OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las costumbres de Tortosa*, vol. II, Madrid, Imprenta de Miguel Ginesta, 1876-1881, p. 291, citat per Guillem M. de BROCÀ a *Historia del derecho...*, vol. I, p. 800.

17. El retracte gentilici era prohibit per textos de dret romà com el codi d'Alaric i la llei de Teodosi; això contradeia l'origen medieval defensat per Sánchez Román. Segons Bertran i Musitu: «De aquí que nosotros aseguremos que esta institución se mantuvo latente a través de la época romana, y que por la influencia germana primero y por el espíritu feudal y comunal después, según gráfica frase de don Rafael de Ureña, “el espíritu de los pueblos primitivos reverdecio”», Josep BERTRAN i MUSITU, *El derecho especial del Valle de Arán*, Barcelona, Tip. José Espasa, 1901, p. 67-72.

18. «Le droit spécial de l'Aran est dominé par cette idée de copropriété, de communauté familiale», Rémy COMET, *L'enclave espagnole...*, p. 141. Comet analitza les figures originals del dret de família a les p. 141-146.

text—, hi ha una part que és una reformulació del reconeixement que féu l'any 1298 Arnau de Sant Marçal, lloctinent del rei de Mallorca. Segons Josep Bertran i Musitu, en la redacció de la Querimònia es va utilitzar el document del 1298 —recordem que el 1310 s'hi van introduir algunes reformes—,¹⁹ o potser es va tenir en compte una compilació anterior a ambdós reculls.²⁰ El cert és que els usos presents a la Querimònia existien des de feia molt temps a la Val. Segons el mateix autor, el text que la generà es podria fer remuntar a l'època de Jaume I (1213-1276), és a dir, a l'època de redacció d'una part important dels *Usatges de Barcelona*. Si en realitat fos d'aquesta data tan reculada,²¹ caldria remarcar els seus trets diferencials respecte al caràcter feudal dels *Usatges*. En comparar el text de 1298 i el de 1313, al marge de la diferència d'extensió —catorze capítols el text de 1298 i vint-i-dos el de 1313— es fa palesa la coincidència clara en vuit capítols, amb formulacions paral·leles o equivalents, si bé ordenats de manera diferent. Són capítols referents essencialment als drets i usos comunals.²²

La Querimònia, de la qual no es conserva el document original, ha arribat als nostres dies a través de còpies, custodiades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i de documents de confirmació, com el de 1328 d'Alfons III, del qual l'Archiu Generau d'Aran disposa d'un exemplar. Es coneix la versió original llatina, que va ser publicada per Ferran Valls i Taberner al primer volum de *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques* (1915), i també va aparèixer al tretzè volum de *Catalunya romànica* (1987).²³ Dues versions catalanes, una publicada el 1640 a *Priuillegis, franqueses y libertats* i també per Stanislas Mondon a la *Revue de Comminges* (1912-1913), i una altra de recent, apareguda al volum esmentat de *Catalunya romànica*.²⁴

19. Fetes per Julià Gasanyola, per delegació del rei de Mallorca. Transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VI, p. 15-22 (27 gener 1310).

20. Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*, p. 37.

21. Se situaria també a l'època de la compilació de la de Sent Gaudenç, capital del Comenge, datada el 1202. René SOURIAU, «La grande charte de Saint-Gaudens», *Revue de Comminges*, tom CXX, núm. 1 (2004), p. 37-54; Charles HIGOUNET, *Le Comté de Comminges: De ses origines à son annexion a la Couronne*, Tolosa de Llenguadoc i París, Edouard Privat i Marcel Didier, 1949, p. 372-381.

22. Els capítols I-VIII de la Querimònia corresponen, respectivament, als capítols IV, I, II, I, IX, XIII, VIII i IV del text de 1298. El text de 1298 inclou també el de cavalcada, però a més a més altres sobre exempció de lleuda i peatge en mercats de la Val.

23. Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 23-34 (23 agost 1313); Antoni PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. XIII, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1987, p. 332-333.

24. *Priuillegis, franqueses y libertats, concedides per los Sereniss. Reys de Arago a la vall de Aran, del Principat de Catalunya, y a les Vniversitats y singulars de aquella, ab les concordies que fan en son fauor, traduydes de llatí en catala*, Barcelona, Sebast. y Jaume Mathevat, 1640; Stanislas MONDON, «Une vallée du Haut-Comminges, les privilèges accordés au Val d'Aran en 1298, 1309 et 1313», *Revue de Comminges*, tom XXVII, núm. 3 (1912), p. 169-182, i núm. 4, p. 271-280, tom XXIX, núm. 1 (1913), p. 17-44; Antoni PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. XIII, p. 334-335.

També existeix una versió francesa, publicada pel mateix Mondon a partir del document de 1328. Una versió castellana fou publicada parcialment per Salvador Vives i Cebrià, ja l'any 1832, i posteriorment, de forma completa, per Josep Bertran i Musitu, el 1901.²⁵ L'any 2000 se'n va fer una traducció a l'aranès,²⁶ basada en l'última versió catalana. Val a dir que no s'ha fet encara una labor de crítica textual en profunditat d'aquests documents i que actualment, en el context de la celebració del seu set-cents aniversari, seria un bon moment per iniciar el projecte.

Es coneix la cronologia dels fets que van portar a la signatura reial de la Querimònia a partir de l'estudi de Joan Reglà.²⁷ El 25 de juliol de 1313 els cònsols aranesos es van reunir a l'església de Sant Miquèu de Vielha per escollir una diputació de representants que anés a retre homenatge al monarca i a presentar-li una *querimònia* o petició de reconeixement de diversos capítols de costums. L'acte va tenir lloc a Lleida el 12 d'agost, quan van prestar jurament al rei en nom dels aranesos. Pocs dies després, el 23 d'agost —*10^o kalendas septembris*—, també a Lleida, Jaume II confirmava i signava la Querimònia. A continuació, entre els mesos de novembre i desembre del mateix any, els aranesos van prestar jurament de fidelitat i homenatge al rei en la persona del seu procurador Guillem de Castellnou, que va recórrer tots els pobles, on els cònsols i el conjunt de veïns de cada lloc li van fer el jurament.²⁸ El periple es va iniciar a Cap d'Aran el 5 de novembre i es va acabar a Canejan el 27 del mateix mes. El 23 de desembre va rebre el jurament dels veïns de Begós a Castèth Leon. El senyor de Les es va negar a jurar tot al·legant que només ho faria davant el rei. Finalment, el mes d'octubre de 1314, en una estada a Lleida, Jaume II va rebre l'homenatge d'Ademar de Les.²⁹

L'anàlisi del text revela el procediment que va dur a la petició dels aranesos i al reconeixement per part del monarca. La redacció, en primera persona, té com a subjecte el rei. En primer lloc s'anomenen els set aranesos que li presentaven la

25. *Traducción al castellano de los Usages y demas derechos de Cataluña que no están derogados ó no son notoriamente inútiles*, Barcelona, Impr. de J. Verdaguer, 1832-1835; Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*

26. *Era Querimònia*, Vielha, Conselh Generau d'Aran, DL 2000.

27. Joan REGLÀ I CAMPISTOL, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica: La lucha por el Valle de Arán (siglos XIII-XIV): 1213-1313*, Madrid, CSIC, 1951, 2 v.

28. Transcripció dels juraments, poble per poble, amb relació de tots els veïns, a Joan REGLÀ I CAMPISTOL, *Francia, la Corona...*, vol. II, p. 397-438, doc. 1-22, 24-32.

29. «Ademarius de Lees, miles, tanquam naturalis et vasallus dicti domini regis et populatus in valle de Aran, fecit sacramentum et homagium dicto domino regi, ore et manibus, quod erit fidelis et legalis vasallus suus, ad honorem, utilitatem et fidelitatem sui et suorum, ad procurandam utilitatem regiam et vitandum in commodum eius, sicut bonus et legalis vasallus tenetur domino suo. Et incontinenti etiam idem Ademarius de Lees fecit homagium domino regi ore et manibus pro castro et loco de Lees quod tenet a domino rege in feudum, quod homagium dominus rex recepit salvo iure suo et alieno [...]», ACA, reg. 25, f. 276, citat per Joan REGLÀ I CAMPISTOL a *Francia, la Corona...*, vol. II, doc. 33, p. 438-439.

sol·licitud: Guillem Arnau de Montcorbau, *miles* —ja el 1283 havia demanat ajut davant la invasió francesa—, Joan de Casarilh, Ramon Arnau de Castellars, Guillem de Santa Maria de Cap d'Aran, Guillem de Muntaner de Pujò, Bernat de Castellvaquer i Sanç de Canal de Canejan. Després segueixen les paraules de reconeixement, que —en la traducció catalana— diuen així: «[...] procuradors i síndics de tots els homes i de les comunitats de la nostra Vall d'Aran, pregant amb insistència i suplicant humilment, tant en nom d'ells, com en el de les comunitats, que les seves llibertats, franqueses i immunitats i consuetuds observades a l'esmentada Vall durant llarg temps pels nostres predecessors, ens dignéssim confirmar-los-les per la nostra benignitat reial, les quals ens són presentades per escrit en capítols. I nós benignament inclinat vers les seves súpriques [...] hem determinat de confirmar-les i sobre algunes d'elles hem fet provisions i ordenaments, tal com es diran a continuació [...]».³⁰ El monarca feia, doncs, la confirmació d'usos i costums. És important remarcar que l'aprovació reial no es qualificava de concessió, sinó de confirmació —«confirmanda duximus». La petició va implicar la confirmació subsegüent, és a dir, va funcionar el sistema pactista que ha inspirat històricament el nostre sistema polític i institucional.³¹

La Querimònia consta de vint-i-dos capítols, alguns, com ja s'ha dit, són meres confirmacions de reconeixements anteriors, altres són reinterpretacions i una part són noves formulacions. Els cinc primers capítols, i el ix, fan referència al lliure ús dels recursos naturals, és a dir, reconeix els drets comunals: Terres i *galin* (i), Aigües (ii), Boscós (iii), Pastures i penyores (iv), Vedats i penyores (v) i Privatització sense llicència (ix). Un segon grup incideix en la jurisdicció mínima i en les figures de conciliació i pacificació: Composició de delictes (vii), Paus i bans (xii), Conciliació (xiii), Treva i patzeries (xiv), Arbitratge (xvi) i Penyores per deutes (xviii). Un tercer grup incideix exclusivament en el dret civil, concretament en el dret de família: Torneria (viii) i Convinença (x). Un quart grup reuneix els capítols de vocació política: No-separació de la Corona (xxii), Host i cavalcada (vi), Conselh

30. A Antoni PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. XIII, p. 334. L'original llatí diu: «[...] procuradores ac sindici hominum et universitatum vallis nostre de Aranno, postulantes cum instantia et humiliter suplicantes, tam nomine suo quam nomine procuratorio universitatum predictarum, ut libertates suas, franquitates et inmunitates ac consuetudines, in dicta valle longis temporibus per predecessores nostros observatas, eisdem confirmare de benignitate regia dignemur; quas quidem nobis in scripta per capitula obtulerunt. Nos itaque, eorum supplicationibus benignius inclinati, volentes universos et singulos habitatores dicte vallis ut naturales et fideles nostros, ut regie dignitati convenit, in justitia confovere ac refermare eosdem in statu pacifico et tranquillo; propterea, visis et examinatis in consilio nostro capitulis supradictis, quedam ex ipsis, utpote justa et rationabilia, confirmanda duximus et super eorum aliquibus provisionem et ordinationem ficimus ut inferius declaratur.», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 23-24 (23 agost 1313).

31. VÍCTOR FERRO, *El dret públic...*, p. 137-138.

Generau (xvii) i Veïnatge (xix). I el cinquè i últim grup recull els de caràcter merament administratiu: Notaris (xi), Jutge (xv), Oficials reials (xx) i Salaris dels notaris (xxi).

Els capítols incideixen en àmbits ben diversos. Abasten, en el marc del dret públic, l'àmbit econòmic, el politicoinstitucional i el merament administratiu; en el marc del dret civil, el règim de societat de guany en el matrimoni i la preservació del patrimoni familiar. Regulen qüestions com els aprofitaments dels recursos, l'organització de les institucions, la jurisdicció, el vincle amb la Corona, el funcionament de l'Administració de justícia, i també afers relacionats amb el dret de família.³² Tot seguit, es fa una relació dels capítols tot destacant els seus trets essencials i el seu pes en la història politicoinstitucional i socioeconòmica de la Val d'Aran. En la relació se segueix l'ordre numèric —encara que pugui semblar poc coherent des d'un punt de vista temàtic— a fi de mantenir l'estructura original del recull.

Capítol I. Terres i *galin*

Reconeixia la propietat particular de terres, vinyes, cases, horts i arbres fruiters, sense cap requeriment de domini senyorial ni reial.³³ Confirmava l'obligació del tribut anual d'una mesura de blat per casa, el sester o *galin*.³⁴

Del pagament del *galin*, n'estaven exempts els pobres de solemnitat, els veïns de Les, per ser vila de baró, i els veïns de Tredòs per tradició. La seva recaptació va

32. Un resum ben clar a: Juli SOLER SANTALÓ, *La Vall d'Aran*, p. 98-101.

33. «Primo etenim concedimus et confirmamus capitulum continens quod homines dicte vallis de Aranno habent terras, vineas, domos, ortos et arbores fructiferas liberas atque franchas, absque omni usatico, servitute regali, questia, subventione ac precaria; et possunt eas vendere tanquam proprias, absque requisitione et absolute domini. Salvamus tamen semper nobis et nostris, super hiis, sesterium frumenti quod pro qualibet domo dari debet quolibet anno», transcripció a Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 24-25 (23 agost 1313).

34. A vegades s'ha assimilat el sester amb el *galin* donant-li una equivalència d'uns 20 litres (Rémy COMET, *L'enclave espagnole...*, p. 83), potser per influència de la definició de Juan Francisco de GRACIA, *Relacion...*, p. 85. Altres autors, també assimilant-lo amb el *galin*, li donen una capacitat de 10 litres (Juli SOLER SANTALÓ, *La Vall d'Aran*, p. 96). En realitat el sester aranès equivalia a 73,36 litres: Salvador LLENSA DE GELCEN, «Breve historia de las medidas superficiales agrarias de la antigüedad y estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Cataluña», *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y de Especialidades Agropecuarias y de los Servicios Técnicos de Agricultura*, vol. x (1951), p. 124-125 i 102; Claudi ALSINA, Gaspar FELIU i Lluís MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990, p. 233-234 i 157-158; Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona, Edicions 62, 1965, p. 514. Ara bé, en realitat el que es pagava era un *galin* (10,5 litres = 1/7 de quartera aranesa = 4 *picotins* = 20 *punhères*) per veí i any, malgrat que als privilegis medievals es parli de «sesterium» o «sesterium». Cf. Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. v, p. 14 (5 novembre 1298), doc. VII, p. 25 (23 agost 1313); Joan COROMINES, *El parlar de la Vall d'Aran*, Barcelona, Curial, 1990, p. 466-467; Antoni PLADEVALL i FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. XIII, p. 321.

perdurar fins al primer terç del segle XIX.³⁵ És ben cert que molts memorials tenien com a referent aquest capítol I de la Querimònia, que simbolitzava la situació privilegiada dels aranesos.³⁶ El *galin* fou habitualment percebut com un tribut no oneros, com ho exposaven alguns memorials amb aquests mots tan explícits: «solo un galin de trigo», «sin otros gravámenes».³⁷ També ho veien així els corresponsals de Francisco de Zamora, el 1789.³⁸

Capítol II. Aigües

Reconeixia el lliure ús de les aigües per pescar, construir molins i regar.³⁹

Capítol III. Boscos

Reconeixia el lliure ús dels boscos⁴⁰ i el dret d'aprofitament de la fusta per a construcció i altres necessitats, a més de la llibertat de caça menor i major.⁴¹

35. El seu cobrament, en espècie, fou arrendat en ocasions pel Conselh Generau. Concretament els anys 1773, 1776, 1779 i 1782 a través d'un home de palla anomenat Naudin. El 1779 es sol·licitava la seva recaptació en metàl·lic. Era una manera de controlar els circuits de distribució. El 1792, en fixar els preus, restava clar que el Conselh disposava de grans quantitats de gra. Vetllava perquè servissin de reserva amb l'objectiu de fer una bona distribució, controlar els preus i garantir l'abastament. El 1830 encara es cobraven els drets.

36. Fet que va portar força disputes amb els diputats del General per aconseguir exempcions fiscals en el comerç, especialment en el de llana. L'any 1510 els diputats es lamentaven que com més exempcions donaven als aranesos, més en demanaven, i això seria motiu de no acabar mai (a més del greuge d'altres territoris), ACA, Generalitat, N-729 (1510). Cf. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): Dels usos comunals a la dependència econòmica*, vol. I, Tremp, Garsineu, 2007, p. 327-331.

37. ACA, Batllia General, Processos Moderns, N6 At. Cf. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. I, p. 371.

38. M. Àngels SANLLEHY I SABI (ed.), *Les respostes de la Val d'Aran als qüestionaris de Francisco de Zamora*, Tremp, Garsineu, 2014, p. 33, 207 i 292-295.

39. «[II.] Item, concedimus capitulum continens quod habent et possident aquas franchas et liberas, ita quod in eis piscari possunt et construere molendina et rigare prata comuniter, absque requisitione domini nostri», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 25 (23 agost 1313).

40. Encara al segle XIX el Conselh Generau al·legava que els boscos «eren» dels comuns (assimilant domini útil amb propietat) i, per tant, que el rei no podia embargar-los, quan, l'any 1802, la Marina reial va enviar un visitador als boscos de l'Espitau de Vielha per apreciar si «las maderas eran navegables», AGA, LCGVA (1802). Cf. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 2, p. 43-47.

41. «[III.] Item, concedimus capitulum continens quod habent et possident nemora et silvas franchas et liberas, quod possunt reschare in eisdem ligna, circulos, trabes, tegmina domorum et omnia genera lignorum in usum et comodum sui. Possunt etiam in eisdem venari ancipitres aut sturcones et falchones, et qui primo invenerit nidos dictarum volucrum potest extrahere a nidis quando vult, tanquam proprios, et vendere sive dare cui voluerit; et venari etiam in eisdem silvis ursos, apros, cervos et omnia genera ferarum, et vendere aut dare cui voluerint, absque requisitione domini nostri», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 25 (23 agost 1313).

Capítol IV. Pastures i penyores (per aprofitaments abusius)

Reconeixia la possessió de les pastures i els boscos francs i lliures, i el dret de «fer-ne ús com qualsevol pare de família fa ús de les seves pròpies coses»; és a dir, l'ús individual dels comunals, que és prou ben documentat durant tota l'època moderna. Podien empenyorar els forasters que hi pasturessin i hi tallessin llenya, i també se'ls reconeixia el dret de cremar l'herba tallada sense llicència.⁴²

En algunes ocasions es van fer lectures deformades o parcials del text, la qual cosa permetia que parts contràries utilitzessin el mateix text com a legitimator de les seves opcions, que evidentment eren oposades. Així va ocórrer en l'afer dels tancaments de terres a finals del segle XVIII. Els favorables als tancaments defensaven que el subjecte del dret era l'individu, és a dir, cada veí, mentre que els contraris als tancaments deien que ho era el comú de veïns de la Vall, argument que justificava la seva defensa de l'aprofitament comunal en tots els períodes de l'any.

Capítol V. Vedats i penyores (per aprofitaments a llocs vedats)

Reconeixia la facultat dels cònsols de poder empenyorar els ramats del veí que portés bestiar a les muntanyes vedades pel comú o que tallés fusta dels boscos vedats —és a dir, que fes un aprofitament individual que transgredís les normes de l'ús comunal. Es podrien sacrificar i consumir els anyells dels transgressors, o fer-ne penyores i exigir-ne el rescat, tot sense mandat del jutge o requeriment reial.⁴³

Aquests cinc primers capítols de la Querimònia reconeixen el franc alou de muntanyes⁴⁴ i la titularitat dels drets. Són la base de l'organització de l'explotació

42. «[IV.] Item, concedimus capitulum continens quod habent et possident pascua sua et nemora francha et libera, et eis uti possunt sicut quilibet paterfamilias utitur propriis suis rebus. Possunt etiam in suis montaneis et pascuis pascere animalia sua, et reschare erbas ad opus yemis, et pignorare homines alterius vicinie reechantes erbas in suis propriis montaneis, et pignorare animalia alterius vicinie, despacentia erbas in suis propriis montaneis, et decollare arietes vel opes et capras in pascuis propriis, in vetatis propriis et pascuis vel montaneis, et conburere erbas reschatas ab hominibus alterius vicinie, vel ab hominibus ejustem vicinie contra voluntatem consulum seu juratorum, absque requisitione domini nostri», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 25 (23 agost 1313).

43. «[V.] Item, concedimus capitulum continens quod consules seu jurati cujuslibet loci dicte vallis possunt pignorare habitatores loci unde consules fuerint, absque omni contradictione, tam milites quam scutiferos quoscumque generosos, sive nuncios eorum, in montaneis, in villis et nemoribus, si receperint de comunitate vicinie, videlicet de montaneis prohibitis aut vetatis, si ponant vel inmitant animalia sua in montaneis vetatis, ubi animalia vicinorum non depascunt, seu resechant ligna vel arbores in nemoribus vetatis ante tempus solitum, ubi vicini sui sunt certis temporibus de mandato consulum seu juratorum soliti resechare, videlicet arietes decollare vel oves et comedere; vel extrahere a domibus eorum quecumque pignora et facere redimi ea, secundum, quod merita excedentium exigunt vel deposcunt; et hoc sine mandato iudicis vel domini nostri», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 25-26 (23 agost 1313).

44. Cf. per al cas del Pallars: Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, tesi de doctorat, Universitat Pompeu Fabra, 1995.

dels recursos naturals de la Val d'Aran, no només perquè garantien l'aprofitament per a consum individual dels veïns, sinó també —sobretot— els arrendaments periòdics de pastures i boscos a ramaders i a comerciants forasters. Això generava ingressos al comú i possibilitats de feina als veïns.⁴⁵ En definitiva, constituïen el fonament de l'economia aranesa d'Antic Règim.

Capítol VI. Host i cavalcada

Reconeixia l'obligació d'host i cavalcada —ajut o servei militar— a expenses dels aranesos, llevat de si excedia d'un dia, que en aquest cas seria a expenses del monarca.⁴⁶

Aquest capítol es va concretar l'any 1387 quan Joan I —en el mateix privilegi que reconeixia l'exempció de drets del General per a les mercaderies destinades a la Val d'Aran— reconeixia l'exempció de l'usatge *Princeps namque*, que obligava a ajudar el príncep davant de perill militar. El privilegi preveia que els aranesos no havien de col·laborar en la defensa del rei en terra catalana, però remarcava la seva obligació d'assistència en cas que la guerra s'establís amb la veïna Gascunya. La mateixa exposició sembla que contradiu el principi mateix de l'usatge, que era de caràcter defensiu i no obligava a l'ajut en terres foranes.⁴⁷

Capítol VII. Composició de delictes

Reconeixia que els aranesos no podien ser capturats, si podien oferir una fiança, llevat que fossin lladres manifestos o cometessin crims de lesa majestat. Si havien comès homicidi, podien compondre'l monetàriament (1.000 sous jaquesos per cavaller, 600 per home lliure i infantó, 300 per servent i llibert). Per a delictes sen-

45. Recordem que l'usatge *Stratae* esmenta entre els béns de domini públic les aigües: «Strate et vie publice, aque currentes et fontes vivi, prata et paschua silve et garrice, et roche, in hac patrie fundate sunt de potestatibus, non ut habeant per alodium, vel teneant in dominio, set ut sint omni tempore ad emparamentum cunctorum illorum populorum sine ullius contrarietatis obstaculo, et sine aliquo constituto servicio», transcripció a Guillem M. de BROÇÀ, *Historia del derecho...*, vol. I, p. 152; concretament sobre legislació d'aigües al segle XIX, vegeu-ne el vol. II, p. 44-50. També tracten el tema VÍCTOR FERRO, *El dret públic...*, p. 89-95; LOUIS ASSIER-ANDRIEU, *Coutume et rapports sociaux. Étude anthropologique des communautés paysannes du Capcir...*, París, Centre National de la Recherche Scientifique, [1981], p. 23, concretament sobre les aigües, p. 78-81. També a M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 2, p. 113-118.

46. «[VI.] Item concedimus capitulum continens quod homines dicte vallis tenentur sequi nos et successores nostros in exercitum et cavalcata eorum propriis sumptibus tantum per unam diem. Et si, de voluntate nostra et successorum nostrorum, oportuerit eos sequi dictum exercitum vel cavalcata ultra unam diem, ex tunc nos vel locum nostrum tenens debemus ipsis hominibus in necessariis providere», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 26 (23 agost 1313).

47. Com diu Víctor Ferro, «[...] Cal precisar que el "Princeps namque" tenia caràcter purament defensiu i que hom entenia que no obligava a anar més enllà dels límits del Principat», VÍCTOR FERRO, *El dret públic...*, p. 67.

se sang, amb sagetes o pedres, restarien immunes del jutge.⁴⁸ Jaume II confirmà aquest capítol ja reconegut pel rei de Mallorca el 1298.

Capítol VIII. Torneria

Reconeixia el dret de torneria, pel qual els parents del venedor tenien el dret de retracte o apel·lació sobre els béns immobles venuts que tenien origen en la mateixa línia familiar.⁴⁹ El termini en què es podia exercir el dret de retracte era d'un any i un dia des del moment de ser efectuada la venda.⁵⁰

Aquesta norma impedia que els béns d'una família es disgreguessin. Era una manera de mantenir la unitat patrimonial molt més enllà del que assegurava el mecanisme de l'hereu, ja que generava un cert grau de vinculació.⁵¹ L'individu no

48. «[VII.] Super capitulo vero continente quod nullus ex hominibus de dicta valle debet capi aut retineri captus si sufficientem cautionem potest offerre, nisi sit manifestus latro aut raptor aut comitens in crimine lese majestatis, set debet parere in iudicio diebus et horis quibus iudex eum citaverit; et si aliquis de valle fecerit homicidium, nisi faciat proditionaliter, debet evadere solvendo pecuniam amicis nomine interfecti, secundum longam consuetudinem antiquitus observatam, videlicet mille solidos jaccenses pro milite interfecto vel pro suo consimili, sexcentos solidos jaccenses pro libero vel infançone, trecentos solidos jaccenses pro conservo vel etiam coliberto, et sic debet evadere si homicidium potest solvere consuetum; et pro extractione cultelli et missione sagite, lancee vel lapidis vel cujuscumque generis armorum, dum sanguine non evulserit vel extraxerit, immunis a iudice penitus habeatur: sic, pro bono et tranquillo statu dicte vallis et in ea degentium, providendum ducimus ac etiam ordinandum quod super hiis servetur ordinatio facta per illustrem Jacobum, bone memorie, regem Majoricarum, patrum nostrum, dum tenebat in sequestro dictam vallem, que etiam hominibus postulantibus ipsius vallis fuit ab eisdem pro lege suscepta, quam etiam nos reputamus bonam et rationabilem atque justam et ea ex nuna, ex certa scientia, confirmamus et etiam approbamus», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 26-27 (23 agost 1313).

49. «[VIII.] Item concedimus capitulum continens quod quilibet homo dicte vallis si vult vendere domos, terras, vineas, prata, molendina, aut aliqua bona immobilia, debet requirere fratres, si habet, vel consanguineos germanos aut propinquiores in linea parentele, si vult emere res vendibiles quas ipse vult vendere; et si respuat emere, non obstante ydiomate vulgari vocato tornaria, potest licite vendere cui voluerit, sive sit extraneus in tornaria. Et post annum et diem non potest aliquis propinquus rem venditam recuperare, maxime si per venditorem primo exierit requisitus; et si propinquus vel consanguineus per venditorem non fuerit requisitus, habito sacramento quod non audivit neque scrivit venditionem factam, quod possit recuperare, si voluerit», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 27 (23 agost 1313). Segons definició jurídica, «es el derecho que tienen los parientes dentro de cierto grado para subrogarse, con las mismas condiciones establecidas en el contrato, en lugar del que adquiere una cosa inmueble por compra o dación en pago, siempre que esta proceda de un ascendiente común al vendedor y al retrayente», Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*, p. 67.

50. En la segona meitat del segle XIX la Llei d'enjudiciament civil només reconeixia un termini de nou dies. Segons Bertran i Musitu, aquesta llei s'aplicà en sentències del Tribunal Suprem donant-li prioritat sobre el dret foral, com, per exemple, en la sentència de 20 d'octubre de 1858 sobre el retracte gentilici del dret foral navarrès, Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*, p. 71-72.

51. Fórmules limitadores també de la disponibilitat individual del propietari eren, per exemple, en el dret català, l'hereu gravat i, en el castellà, el *mayorazgo*: «[...] venimos a deducir que la comunidad de bienes es la verdadera institución originaria, y que de ella brotan [...] la sucesión troncal, el retracto

disposava plenament dels seus béns. Pertanyien a la família més que no pas a ell, i era la família la que tenia prelació de compra davant un foraster. De manera més o menys directa, això afectava la composició de la comunitat local, ja que repercutia en l'entrada de forasters al lloc. Atès que no podia ser membre de la comunitat qui no hi tingués propietats, si es donava el cas que els parents recuperaven els béns, el foraster en podia restar exclòs.

Capítol IX. Privatització sense llicència

Reconeixia el dret dels cònsols, en nom de la comunitat de veïns —i sense intervenció judicial—, d'actuar contra el veí que privatitzés terreny comunal sense llicència explícita,⁵² és a dir, que fes cases, vinyes, conreus, plantacions d'arbres o aprofitament de pastures en terreny del comú. Tots els béns particulars així adquirits li podien ser destruïts o empenyorats.

Capítol X. Convinença

Reconeixia la convinença o *mieja guadanheria*,⁵³ segons la qual era factible la comunitat matrimonial de béns, però només en cas de voluntat i pacte exprés,

gentilicio y también, aunque no es propiamente de nuestra materia, el fideicomiso, el mayorazgo y el censo», Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*, p. 59-60. Són institucions presents en el dret foral de Biscaia, Navarra i Aragó, com ha estudiat Vicent SIMÓ SEVILLA a «Eth dret de tornaria», a *Era mieja guadanheria. Era torneria*, [Vielha], Conselh Generau d'Aran, [2002?], p. 51-85.

52. «[IX.] Super capitulo vero continente quod consuetum est hominibus dicte vallis quod si aliquis hedificaverit domum, molendinum, vineam vel terram excoluerit et arbores plantaverit in loco communi vicinie, consules seu jurati ejusdem vicinie, convocato populo vel universitate vicinie, possunt diruere domos seu molendina et erradicare vineam vel arbores reschare, fruges pascere cum animalibus et reschare et reducere ad utilitatem vicinie, absque requisitione iudicii: sic, ad vitandum scandalum quod inde oriri posset, ordinandum ducimus ac etiam providendum quod castellanus noster dicte vallis, ad requisitionem consulum et universitatis illius loci, faciat supradicta», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 27-28 (23 agost 1313).

53. «[X.] Item, concedimus capitulum continens quod homines dicte universitatis sunt in possessione, usu, consuetudine et modo, a tanto tempore citra quod memoria hominum non extat, quod si vir, contracto matrimonio, cum uxore sua convenerit seu convenientiam fecerit super rebus acquisitis vel adquirendis, si inde aliqua gravamina imineant, solvant creditoribus suis per equas partes; et si meliorationes seu incrementa fecerit, illa condividant equis partibus seu per equas partes, si altero mortuo et uno vivo liberi non extant. Et hoc idem servatur si filius familias, vel filia, fecerit convenientiam cum parentibus suis super bonis acquisitis seu post convenientiam acquirendis, habendis pro indiviso, quousque dicta convenientia et assensus uniuscujusque partis fuerit divisa. Idem etiam servatur supra proxime ut dictum est si extraneo cum extraneo similem fecerit convenientiam seu contractum. Si vero mulier seu uxor non convenerit cum viro suo seu convenientiam non fecerit super predictis, seu alia persona supradicta, tunc bona uxoris pro debitis seu gravaminibus mariti sui minime diminuatur. Et hoc intelligitur quod ad regimen domus non autem in delictis comitendis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 28 (23 agost 1313). I del privilegi de 1328 a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. XIV, p. 49-50 (15 maig 1328). Guillem M. de BROÇÀ, *Historia del derecho...*, vol. I, p. 325, nota 6,

no pas de manera automàtica a la celebració del matrimoni com succeeix en el dret castellà.⁵⁴ Després del pacte, tant les despeses com els guanys eren repartits meitat per meitat. La dona podia refusar la comunitat de béns en el seu testament. Si no ho feia, ella i els seus hereus s'havien de conformar amb la meitat dels béns mobles i immobles adquirits pels cònjuges. Malgrat que el pacte era molt més freqüent entre marit i muller, també podia ser establert entre pares i fills o entre estranys.⁵⁵ Actualment la torneria i la convinença no són vigents; tanmateix se n'ha valorat la possibilitat de la recuperació i adaptació a l'ordenament jurídic dels nostres dies.⁵⁶

Capítol XI. Notaris

Reconeixia el dret dels aranesos de nomenar i fer cessar notaris, reservant-se, però, el rei el nomenament de saigs, oficials que exercirien la jurisdicció reial. També reservava l'escrivania aranesa a la cort.⁵⁷

p. 844, nota 3, en cita una traducció catalana. El paràgraf llatí que dóna nom a la figura jurídica («quod si vir, contracto matrimonio, cum uxore sua convenerit seu convenientiam fecerit super rebus acquisitis vel acquirendis») es tradueix per «si lo marit, contractat matrimoni ab sa muller, convindrà o convinença farà sobre las cosas adquiridas o adquisidoras». Cf. també: Ferran ESTRADA I BONELL, Xavier ROIGÉ I VENTURA i Oriol BELTRAN COSTA, *Entre l'amor i l'interès: El procés matrimonial a la Val d'Aran*, Tremp, Garsineu, 1993, p. 142-143; José Luis MEZQUITA DEL CACHO, «La convinença a mitja guadanyeria», a *Era mieja guadanyeria. Era torneria*, [Vielha], Conselh Generau d'Aran, [2002?], p. 13-49. Un règim paccionat diferent és l'agermanament, citat per Daniel DANÉS I TORRAS a *Estudi d'un formulari de Bartomeu Portolés (manuscrit del segle XVIII)*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1918, p. 38-39.

54. Josep BERTRAN I MUSITU, *El derecho especial...*, p. 62-65; Francesc MASPONS I ANGLASELL, *La llei de la família catalana*, Barcelona, Barcino, 1935, p. 58-59.

55. Segons Bienvenido Oliver, «la influencia pirenaica, debe más bien ser considerada como elemento común en el derecho de Cataluña, salvo en cuanto a la sociedad paccional de ganancias en el matrimonio consignada en las Costumbres y privilegios del Valle de Arán con el nombre de conveniensa [sic] o mitja guadanyeria y en el Libro de Tortosa con los de agermanament o matrimoni de mitg per mitg, por mera coincidencia, y no caber la suposición que los tortosinos tomasen de los araneses la costumbre de pactar la comunidad de bienes matrimoniales». Citat per Guillem M. de BROCÀ, *Historia del derecho...*, vol. I, p. 291.

56. Encara fins a mitjan segle XX diversos notaris aranesos n'autoritzaren. José Luis MEZQUITA DEL CACHO, «La convinença a mitja guadanyeria», a *Era mieja guadanyeria*, p. 13-49.

57. «[XI.] Super capitulo vero continente quod homines dicte universitatis tempore antecessorum nostrum erant in possessione, usu et consuetudine creandi notarios seu tabelliones suos et sagiones certos et, suis exigentibus demeritis, eos officio suo privando, ad quod suplicarunt in integrum restitutum per regiam magestatem: ita ducimus concedendum, videlicet, quod possint creare notarios et removeere cum causa; sagiones vero non possint instituere sive ponere, quia habent poni per nos vel officiales nostros et habent exercere jurisdictionem regalem. Et ab inde excipimus scribaniam nostre curie dicte vallis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 28-29 (23 agost 1313).

Capítol XII. Paus i bans

Reconeixia la facultat dels còsols de dictar pau per posar fi a conflictes entre veïns. Tanmateix, es reservava a la jurisdicció reial —a través del seu governador— la facultat de prohibir i de posar bans, i alhora de llevar-los.⁵⁸

L'acord mutu de pau, atorgat per les parts o per imposició de l'autoritat pública —basat en l'usatge *Simili modo*—,⁵⁹ era una regalia del príncep o del senyor, i era en mans dels batlles, com a representants reials;⁶⁰ en canvi, a la Val d'Aran era en mans dels còsols de les universitats. A Vielha està ben documentat entre els anys 1594-1650.⁶¹

Capítol XIII. Conciliació

Reconeixia el dret dels veïns d'establir pau i concòrdia amigable⁶² —sense la participació del jutge— en cas d'agressions, tant cruentes com incruentes, tret que hi hagués requeriment explícit a la justícia. Jaume II va confirmar aquest capítol ja reconegut pel rei de Mallorca el 1298.

58. «[XII.] Super capitulo autem continente quod consules seu proceres hominum dicte universitatis sunt et fuerunt ab antiquo in possessione, usu, consuetudine et modo tractandi et confirmandi pacem, interdicendi et aponendi bannum seu penam et levandi illam a parte contradicentis seu inobedientis, sine requisitione seu assensu nostro vel officialium nostrorum: sic statuendum ducimus ac etiam ordinandum quod predicti consules et proceres, si voluerint, possint tantum inter discordantes de amicabili avinentia tractare et convenire; non autem alia contenta in capitulo possint facere, cum specialiter pertineant ad dominationem nostram, et sic ea per castellanum nostrum dicte vallis expediri volumus et jubemus», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 29 (23 agost 1313).

59. Víctor FERRO, *El dret públic...*, p. 72-77.

60. Núria Sales n'ha estudiat un cas local, el de Vallclara als segles XVI i XVII, en què ha observat la simplificació formal i la decadència de la figura en benefici dels recursos a prohoms, és a dir, una major presència de les sentències arbitrals com a instruments de conciliació i pacificació. Núria SALES, «Un cop d'ull al llibre de la cort dels batlles de Vallclara dels segles XVI i XVII», *Quaderns de Vilaniu: Miscel·lània de l'Alt Camp*, núm. 5 (1984), p. 115-122.

61. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 111-114.

62. «[XIII.] Super capitulo etiam continente quod homines dicte universitatis erant in possessione, usu, consuetudine et modo quod si aliquis ex hominibus dicte universitatis alterum leserit, percusserit, sive sanguis efusus fuerit sive non, consuevit produci ad concordiam et pacem amicabili compositione, sine lege seu pena danda vel aplicanda dominio nostro si coram nobis vel officialibus nostris minime conquerantur, ad quod in integrum se restitui supplicarunt: sic ducimus providendum pro bono et tranquillo statu vallis predictae, quod servetur predicta ordinatio per prefatum regem Majoricarum facta dum tenebat vallem in sequestro, que etiam hominibus dicte vallis, ut predictum est, postulantis fuit ab eisdem pro lege suscepta, quam etiam reputamus bonam et rationabilem atque justam et eam, ut predicatur, confirmamus», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 29-30 (23 agost 1313).

Capítol XIV. Treva i patzeries

Reconeixia el dret de pactar acords de pau amb els senyors dels territoris veïns. El sobirà es reservava el dret de revocar els tractats, que haurien de ser rescindits en el terme de deu dies.⁶³

Aquesta facultat fou exercida a diferents àmbits, des de pactes generals entre múltiples valls de banda i banda de la frontera, com el Tractat de Plan d'Arrem de 1513,⁶⁴ fins a pactes més restringits de vall a vall, habitualment amb la presència de les autoritats reials delegades.⁶⁵ Les patzeries eren una figura de conciliació i pacificació fonamental en mans de les comunitats frontereres ja que garantien el manteniment de la transhumància dels ramats i la viabilitat dels intercanvis comercials, malgrat els enfrontaments bèl·lics entre els respectius monarques. Van ser una eina usada per les universitats araneses durant tota l'època moderna. Encara a finals del segle XVIII els còsols de Seix, al Coserans, anaven a Salardú, al *terçon* de Pujòlo —i els de Salardú a Seix—, un cop l'any per confirmar els pactes que vinculaven ambdues comunitats. Aquests pactes asseguraven la no-agressió, obligaven a advertir del perill i donaven garantia en cas de danys.

Capítol XV. Jutge

Reconeixia que la justícia s'impartiria sense cap mena de despesa —el salari del jutge anava a càrrec del sobirà— llevat que el jutge s'hagués de desplaçar; en aquest cas les despeses anirien a càrrec de les parts litigants.⁶⁶

63. «[XIV.] Item, quod ad capitulum continens quod homines dicte vallis sunt in possessione, usu, consuetudine et modo faciendi pace seu habendi treugam ab anno in annum cum nobilibus comite Convenarum et Arnaldo de Yspania et cum aliis vicinis dicte universitatis: sic respondendum ducimus ac etiam providendum quod id faciant prout consueverunt; salvo quod retineant sibi quod si nos vel nostri mandaremus eis contrarium, quod, datis decem diebus illi vel illis cum quibus fecissent pacem vel treugam, quod illam pacem vel treugam non servarent nec eam servare teneantur», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. 1, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 30 (23 agost 1313).

64. D'una part van signar Louron, Larbost, Oelh, Banheres, Sent Beat, Aspèth, Castilhonés, Coserans, Aura, Nesta i Comenge; d'altra part: Pallars, Villamur, Aran, Ribagorça, Benasc, Gistain, Bielsa i la Conca d'Orcau. M. Àngels SANLLEHY I SABI, «Les passerries en Val d'Aran en époque moderne: les relations transfrontalières aranaises depuis la passerrie du Plan d'Arrem (1513)», *Revue de Comminges*, tom CXXIX, núm. 2 (2013), p. 317-336; Henri CAVAILLÈS, «Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime (1910)», a *Lies et passerries dans les Pyrénées*, actes de la 3ème Journée de Recherches de la Société d'Études des Sept Vallées (1 juny 1985), Tarba, Archives Départementales, Bibliothèque Centrale de Prêt i Société d'Études des Sept Vallées, 1986; articles reunits i presentats per Serge BRUNET (ed.), *Annales du Midi*, t. 114, núm. 240 (2002), *Lies et passerries des Pyrénées, escartons des Alpes*.

65. Per exemple, el governador i capità de la Val d'Aran i Castèth Leon era present en la signatura de la patzeria de 8 de juny de 1654 entre Coserans, Castilhonés, la vall d'Àneu i la Val d'Aran, Enric MOLINÉ, «Tractats de pau entre valls pirinenques: unes passerries de 1653 i 1654», *Urgellia*, 11 (1992-1993), p. 185-208.

66. «[XV.] Item, concedimus capitulum continens quod est et fuit de consuetudine in valle de Aranno quod judex ordinarius audiebat partes sine aliquibus sumptibus et sine aliquo salario per par-

Capítol XVI. Arbitratge

Reconeixia que la víctima d'agressions físiques o verbals, és a dir, que la persona colpejada o injuriada podia elegir àrbitres perquè fixessin la pena a l'agressor.⁶⁷ Jaume II va confirmar aquest capítol ja reconegut pel rei de Mallorca el 1298.

Capítol XVII. Conselh Generau

Reconeixia el cos dels còsols aranesos i la seva capacitat de gestió en els afers de la Val i de negociació amb les autoritats delegades,⁶⁸ això sí, amb la denominació de procuradors, jutges de pau o *conselhèrs*, i no pas de cort —*curia*.

En aquest moment, a l'inici del segle XIV, s'estava en via d'institucionalització de la màxima institució aranesa, el Conselh Generau dera Val d'Aran, amb origen en les assemblees obertes d'època medieval. Un segle i mig més tard, el 1456, Joan II, lloctinent d'Alfons IV, va restringir el nombre de membres que formarien a partir d'aleshores les reunions del Conselh Generau. Va establir també l'elecció de tres representants de cada *terçon*,⁶⁹ un total de nou *conselhèrs*, els quals es reunirien amb els còsols de cada *terçon* i assumirien les competències que fins al moment

tes dando, set sumptibus regiis dictus judex suum judicium judicabat: hoc tamen adjecto: quod si judex predictus, ad requisitionem partium coram eo litigantium vel alterius earum, haberet exire domum suam pro eundo ad aliquam partem dicte vallis extra locum deputatum ad audiendum causas, tunc eidem provideatur prout in dicto casu ibidem est fieri consuetum», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 31 (23 agost 1313).

67. «[XVI.] Item, quantum ad capitulum continens quod fuit ad initio et nunc esse asseritur de consuetudine in valle de Aranno quod si aliquis diceret vel obiceret aliquod improprium sive verbum inhonestum, videlicet leprosum, proditorem, homicidam vel alia verba que in dampnum vel verecundiam devenirent vel percuteret ipsum de pugno in facie aut in capite vel in corpore, et compromitebatur in arbitros ex utraque parte electos, judicabant aliquam summam pecunie illi cui obiciebatur vituperium vel injuria illata inspecta quantitate et qualitate personarum: sic ordinandum ducimus ac etiam providendum quod super hiis servetur predicta ordinatio facta per prefatum regem Majoricarum dum tenebat vallem in sequestro, que etiam, ut prefatum est, hominibus dicte vallis postulantibus fuit ab eisdem pro lege suscepta, quam etiam nos reputamus bonam et rationabilem atque justam et eam confirmamus ut superius continetur», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 31 (23 agost 1313).

68. «[XVII.] Item, quod ad capitulum continens quod habetur de consuetudine in valle Aranni, ab initio et hactenus observata, quod consules de valle Aranni, in loco solito congregati, solent ponere et mittere curiam in valle Aranni qui per annum potest dispensare et gerere negotia gentium de valle et pertractare, si necesse fuerit, cum castellano et per se, et ordinare pondera et gravamina et negotia dicte vallis, et post annum mutare si non bene ordinent negotia dicte vallis: sic ducimus providendum quod dicti consules possint ponere et statuere aliquos probos viros ad predicta, non tamen quod nominentur curia, set procuratores vel paciarii aut consilarii dicte vallis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 31 (23 agost 1313).

69. Cada una de les entitats supralocals araneses, tres en època medieval, sis a partir del segle XVI, M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. 1, p. 57-68.

havia exercit el Conselh Generau en ple.⁷⁰ No fou fins a principis del segle XVII quan es va fer la reforma definitiva del Conselh, amb les *Ordinaciones* de 1616 de Juan Francisco de Gracia,⁷¹ que van suposar canvis essencials, ja que van afectar la seva representativitat i la seva gestió, fins a la seva abolicció a principis del segle XIX.⁷²

Capítol XVIII. Penyores per deutes

No es reconeixia la facultat vigent d'empenyorar béns en cas de deute clar i reconegut, amb assumptió de les despeses judicials en cas de sentència contrària. El monarca es reservava —a mans del governador— aquesta facultat d'empenyorament a fi d'evitar conflictes. Aquest capítol cancel·lava, doncs, una norma que havia estat reconeguda en el text de 1298.⁷³

Capítol XIX. Veinatge

Reconeixia l'adquisició de drets d'ús dels comunals i la condicionava al sol fet de la domiciliació en un lloc concret.⁷⁴ El canvi de residència implicava la pèr-

70 «[...] Experiencia ha mostrat los grans e evidents damnatges que los officials e homens dels lochs de la vall d'Aran han reportats [...] per occasio e causa dels ajusts del consell general que per cascuna cosa, gran o minima, se acostumave de fer de tots los tres terços de dita vall per donar orde als fets a aquella universalment toquants [...] statuyim, ordenam e a vosaltres dits officials e persones del consell general damunt dits e singulars persones de dita vall [...] atorgam que d'aci avant, tant empero com aço de la voluntat del dit senyor rey e nostra proceyra e no mas, puxau e vos sia licit e permes sens encorrimment de pena o colonia alguna cascun any lo primer dia de quaresma de quascu dels tres terços de la dita vall elegir tres bones persones les quals se hajen a nomenar e nomenen consellers de dita vall [...], que seran nou persones, com lo dit jurament prestat hauran pera veure, ordenar e dispondre los fets toquants servey del dit senyor rey e be e repos de la dita vall puxan, quantes vegades les parra esser expedient e necessari, ensemps ab los consols de cascu dels dits terços ajustar-se en lo loch de Bella e axi ajustats los dits consols e consellers o la major e pus sana part de aquells, representen e puxen consellar, dispondre, deliberar e fer totes aquelles coses que tot lo consell general de la dita vall essent ajustat fer porie, ab que les dites coses concernexcan servey del dit senyor rey e nostre e be, augment, conservacio e repos de la dita vall [...]», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. XLV, p. 153-154 (28 gener 1456).

71. Juan Francisco de GRACIA, *Ordinaciones, pragmatica y edictos reales del Valle de Aram [sic] hechos en el año de mil seyscientos diez y seis, por el doctor Iuan Francisco de Gracia, entonces assessor de Ribagorça y visitador real en el dicho valle, y aora del Consejo del Rey nuestro señor en la Real Chancilleria de [sic] del Reyno de Mallorca*, Saragossa, Iuan de Lanaja y Quartanet, 1618. Hi ha una segona edició publicada a Barcelona, per la Imprenta de Francisco Surià, el 1752.

72. M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. I, p. 35-56.

73. «[XVIII.] Item, super capitulo quo continetur quod habetur de consuetudine antiqua in dicta valle quod quisque poterat pignorar vicinium suum pro debito claro et concessio, et si non concederet debitum quod conveniebat eum verbo suo coram iudice et ibi probabatur debitum suum coram iudice, et solvebat expensas se subcumberet in iudicio: taliter respondendum ducimus ac etiam ordinandum ne proinde inter eos scandalum aliquod suscitetur, quod predicta fiant per castellanum nostrum vallis predictæ», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 31 (23 agost 1313).

74. «[XIX.] Item concedimus capitulum continens quod est de consuetudine quod si aliquis homo vallis Aran exit a villa in qua natus fuerit et faciat residentiam in alia, non potest uti in montaneis

dua de la facultat de gaudir d'uns béns determinats i, consegüentment, de l'adquisició del dret d'ús sobre uns altres.

Aquest capítol tracta un tema fonamental en una economia com l'aranesa basada en els aprofitaments comunals de boscos i pastures: la concreció de qui en podia ser beneficiari. La regulació i el desenvolupament d'aquest mecanisme es va fer a través de l'afillament,⁷⁵ pel qual les universitats araneses admetien nous veïns, amb l'exigència, però, d'uns requisits concrets. Les condicions eren múltiples: la residència, la propietat de casa i terres, els vincles personals —matrimoni amb una filla del lloc—, l'acompliment d'obligacions comunitàries o el pagament de dret d'entrada. Es pot afirmar que l'afillament va ser una eina d'autoregulació comunitària, utilitzada sàviament per cada universitat, a vegades limitant o a vegades potenciant l'accés de nous veïns. Així, en èpoques de sobre població hi hagué universitats que optaren per un tancament estricte, és a dir, per la no admissió de nous veïns. Aquesta va ser l'opció triada per Arties l'any 1664 o per Vilac l'any 1738. En canvi, en conjuntures de desenvolupament algunes universitats van optar per potenciar l'establiment de nous veïns amb cessions de terres del comú, com es va fer a Bossòst a la fi del segle XVIII,⁷⁶ amb el resultat d'un increment notable de la població.

Capítol XX. Oficials reials

Reconeixia que els oficials reials no podien intervenir en afers d'altres autoritats —les locals— si no eren requerits, llevat dels casos més greus que poguessin comportar pena de mort o mutilació de membre. Així doncs, en els casos menors la jurisdicció reial restava limitada.⁷⁷

vel in memoribus vel in terminis comunis dicte ville ubi natus fuit et inde recessit, nec pascere animalia sua, nec reschare ligna vel herbas taylare, nec excolere novalia quousque in dicta villa domicilium suum teneat sive residentiam suam faciat. Et si aliquis extraneus in aliqua villa residentiam suam faciat, recipiat partem suam de comuni tantum sicut ille qui fuit et extitit oriundus», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 31-32 (23 agost 1313).

75. M. Àngels SANLLEHY I SABI, «L'afillament a les comunitats araneses (segles XVII-XIX)», *L'Avenç*, núm. 115 (1988), p. 32-37; M. Àngels SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns...*, vol. I, p. 161-185.

76. M. Àngels SANLLEHY I SABI (ed.), *Les respostes de la Val d'Aran...*, p. 32 i 288-289.

77. «[XX.] Item, volumus et concedimus quod castellanus dicte vallis aut aliquis officialis noster non intromittant se in aliquo ex officio suo de aliquibus excessibus vel delictis nisi super eis exponeretur querimonia coram ipsis; nisi de hiis tantum ex quibus deberet insequi pena mortis vel mutilatio membrorum, de quibus se intromitere possint ex officio suo, ubi non exponeretur querimonia super eis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 32 (23 agost 1313).

Capítol XXI. Salaris dels notaris

Fixava els salaris dels notaris segons els tipus d'actes realitzats. Per carta simple, 3 diners jaquesos; si era amb jurament, 4 diners jaquesos. Per convenis, 6 diners jaquesos; si era amb declaració, 9 diners jaquesos. Per compra o venda, 6 diners jaquesos. Per testament de més de 500 sous, 18 diners jaquesos, i de valors més elevats, 2 sous, però mai una quantitat superior. Per una acta de la comunitat, 3 diners, i per còpia, 2 diners.⁷⁸

Capítol XXII. No separació de la Corona

Reconeixia la inalienabilitat de la Val d'Aran del regne d'Aragó i de la Corona, per venda, donació, permuta o altre procediment.⁷⁹

Cal dir que la història de la vinculació de la Val d'Aran a la Corona d'Aragó fou un procés llarg i complex. Ja signat el tractat d'Emparança que reconeixia el vincle amb la Val d'Aran, fou a les Corts de Montsó de 1389 quan es va unir definitivament a Catalunya. L'any 1313, després de les diverses infeudacions, la Val d'Aran passà a dependre de la Corona com un tot.⁸⁰

78. «[XXI.] Ceterum super facto solutionum sive salariorum recipiendorum per notarios dicte vallis, qui creabuntur per probos homines universitatis ipsius vallis, pro instrumentis et aliis scripturis conficiendis per eos: sic statuendum ducimus ac etiam providendum quod predicti notarii habeant et recepiant tantum pro carta simplicis debiti, in qua non interveniat juramentum tres denarios jaccenses [...]. Si autem oporteret dictos notarios ire extra villam ad protestandum vel alias pro conficiendis instrumentis vel aliis scripturis, eis ultra dictum salarius provideatur in necessariis suis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 32-33 (23 agost 1313).

79. «[XXII.] Denique, ad maximam instantiam et suplicationem procuratorum et sindicorum predictorum nobis factam, tam nomine suo quam nomine universitatum predictarum quarum procuratores existunt, statuimus, concedimus et ordinamus imperpetuum, per nos et nostros, quod vallis predicta, ex hoc statuto nostro, semper unita sit regno nostro Aragonum et corone ejusdem regni, nec per venditionem, donationem, permutationem aut alium quemvis modum a dicto regno et corona ipsum separari aut alienari valeat ullo modo», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 33 (23 agost 1313).

80. VÍCTOR FERRO, *El dret públic...*, p. 18. Estudiada a bastament per M. Teresa FERRER I MALLOL a «L'ocupació francesa de la Vall d'Aran el 1283 i la devolució de 1313 al Tractat de Poissy», dins d'aquesta mateixa obra. Segons els darrers estudis de Pere Benito, la datació del Tractat d'Emparança el 1175 és qüestionable, Pere BENITO I MONCLÚS, «Llibertat, protectorat, sobirania. Els aranesos i la Corona d'Aragó (1104-1283)», dins d'aquesta mateixa obra. També per: Félix PASQUIER, *Cession definitive du Val d'Aran à l'Aragon par Philippe le Bel*, Sent Gaudenç, Imprimerie et Librairie Abadie, 1892; Daniel DANÉS I TORRAS, *El Valle de Arán y el papel sellado: Contribución al estudio y defensa de una exención tributaria*, Barcelona, [Impr. J. Sabater Bros], 1959 (separata de *La Notaría*, núm. 1 (1959), p. 3-24).

Finalment, es manava a totes les autoritats reials l'acompliment dels capítols predits, que els havien de complir i fer complir⁸¹ i el monarca signava davant de testimonis de la cort.⁸²

Fins ací una anàlisi del contingut de la Querimònia i la seva transcendència en la configuració de l'ordenament jurídic i institucional aranes. Sobre la seva recepció posterior hi hauria molt a dir. La Querimònia va ser el referent jurídic al qual apel·laven els aranesos tant en memorials adreçats al monarca, com en peticions dirigides a l'Administració o en respostes a qüestionaris.⁸³ També se citava en les argumentacions de les parts enfrontades en processos judicials. Però sobretot cal analitzar la seva valoració política i aquesta la trobem a través de les actuacions, per una banda, de Juan Francisco de Gracia i, per l'altra, del Conselh Generau.

Tres-cents anys després de la signatura de la Querimònia, l'any 1613, arribava a la Val d'Aran Juan Francisco de Gracia, visitador reial enviat per Felip III amb l'objectiu de reformar les institucions araneses. Després de la seva visita, féu una *Relacion* descriptiva de la Val d'Aran on deixava clara l'actitud dels aranesos, sempre amatents a defensar llurs privilegis i, en conseqüència, de difícil governança: «Y en aqueste Valle, donde el Castellano no puede proceder sin consejo del Juez, y la gente es tan puntual en conservar sus privilegios, conviene que el que ocupare

81. «Mandamus igitur procuratoribus, vicariis, bajulis, justitiis, calmedinis, merinis, iudicibus necnon castellano vallis jamdicte, tam presentibus quam futuris, et eorum loca tenentibus, quod predicta omnia et singula, ut superius dicta, concessa, statuta, provisa et ordinata sunt, firma habeant et observent et ab omnibus faciant perpetuo inviolabiter observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permitant aliqua ratione. In cujus rei testimonium presentem cartam nostram fieri jussimus, sigilli pendentis magestatis nostre minuficientie roboratam. Data Iloride, X Kalendas septembris, anno Domini MCCC tertiodecimo», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinations...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 33 (23 agost 1313).

82. «Signum Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Sardine et Corsice ac comitis Barchinone. Testes sunt: Philippus de Saluciis, Othonus de Montecatheno, Guillelmus de Montecatheno, Berengario de Angularia, Guillelmus de Cervariae. Sig+num Guillelmus Luppeti, predicti domini regis scriptoris, qui de mandato eiusdem hec scribi fecit et clausit loco, die et anno prefixis», transcripció a Ferran VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinations...*, vol. I, *Vall d'Aran*, doc. VII, p. 33 (23 agost 1313).

83. A finals del segle XVIII els corresponsals de Zamora s'hi referien de manera implícita, i alguns de manera ben explícita: «[...] la Querimonia del Valle que contiene sus ricos y grandes privilegios [...]», M. Àngels SANLLEHY I SABI (ed.), «Gessa», a *Les respostes de la Val d'Aran...*, p. 223; «[...] los antiguos monumentos de sus privilegios desde el rey don Jayme II de Aragón y sus ascendientes, concedidos por este, año de 1313, y confirmados después por sus sucesores todos son evidente demostración de su fidelidad e inclinación», M. Àngels SANLLEHY I SABI (ed.), «Bossòst», a *Les respostes de la Val d'Aran...*, p. 278; «[...] paga annualmente al rey, su único Sr., en reconocimiento del señorío de los bosques, aguas y montañas y de lo demás contenido en el real privilegio llamado de la Querimonia, que a todos los vecinos del Valle de Arán fue concedido por el rey Dn. Jayme Segundo de Aragón, dado en la ciudad de Lérida a 22 de setiembre de 1713 [sic], confirmado por successores [...]», M. Àngels SANLLEHY I SABI (ed.), «Vila e Arròs», a *Les respostes de la Val d'Aran...*, p. 294-295.

este oficio, valiendose de su prudencia, se muestre siempre muy puntual en la observancia de sus leyes, y muy pródigo en disponer las cosas, de manera, que entiendan todos, que procede sin lesion de sus exenciones, justificando sus procedimientos mas de lo que de ordinario debe de justificarlos un Juez». ⁸⁴

Reconeixia la importància de la Querimònia, de la qual «prenden las segundas y más privilegiadas leyes, y libertades del Valle». Tanmateix, segons ell calia limitar la profusió de privilegis: «Los privilegios que tiene el valle, por ser muchos, y con alguna confusion, y no saber ellos mismos los casos que deciden, y las exenciones que les dan, parece que seria conveniente, no solo para el real servicio de V.M. sino para el beneficio de la misma tierra, verles todos, y hacer reduccion de las leyes, prerrogativas y derechos, que ellos les concedieron los reyes, y de todo lo que tratan, y dexárseles con claridad y distincion [...]». ⁸⁵ Aquesta valoració negativa i actitud crítica eren els arguments que permetien a Gracia justificar la reforma que anava a emprendre amb les *Ordinaciones* de 1616, que no sense rebuig i tensió, després de diverses negociacions, foren aprovades i que van significar una «nova planta» per a les institucions araneses. Aquestes van restar fortament afectades per canvis substancials en les seves competències i funcionament.

En un sentit ben oposat es poden emmarcar les actuacions de la màxima institució aranesa, guiades per una actitud proactiva en defensa dels privilegis. Així, per iniciativa del Conselh Generau i de manera periòdica —probablement en els moments en què es veia amenaçat l'estatus privilegiat— es van fer reculls destinats a preservar i difondre els privilegis. Així es féu els anys 1640, 1699 o 1755. Fins i tot l'any 1842, ja substituït el Conselh Generau per la «Junta de Diputados de los respective tersones del Valle», se'n féu un altre. En tots tenia un lloc destacat la Querimònia.

Ja a mitjan segle XVII, l'any 1640, el Conselh Generau, amb interès reivindicatiu —en un ambient de revolta a tot el país—, va promoure la publicació del recull *Priuilegis, franqueses y libertats*. ⁸⁶ S'hi transcrivien, traduïts del llatí al català, els textos legals que es consideraven essencials. Uns trenta del segle XIV, dos del segle XV, vint del segle XVI i cinc del segle XVII, ordenats temàticament. La Querimònia s'hi transcrivia íntegra sota l'epígraf «Franqueses de la Vall de Aran. Queri-

84. Juan Francisco de GRACIA, *Relacion...*, ed. de 1793, p. 133-134.

85. El text acabava: «[...] á imitacion del Emperador Justiniano, que por la prolixidad de las leyes, hizo de ellas un volumen de tres, en que ántes estaban», i la postil·la marginal deia: «Los naturales del valle de Aran, no tienen entera noticia de lo que contienen sus privilegios», Juan Francisco de GRACIA, *Relacion...*, ed. de 1793, p. 134. Feia una interpretació peculiar del capítol 7, rebutjava la composició de delictes, que assimilava a «bañarse en la sangre de los muertos», afirmava que Jaume II va seguir l'aprovada pel seu oncle el rei de Mallorca, que prohibia la composició, i per tant Jaume II el 1313 també la va prohibir; enumera les confirmacions de 1328, 1381, 1387, 1388, 1389, 1391 i 1512.

86. *Priuilegis, franqueses y libertats...*

monia y altres, del any 1313 al año 1599» —a continuació de l'exempció de lleuda i peatge de 1387 per Joan I, que obria l'obra. Textos posteriors com la Suplicació de 1699,⁸⁷ sobre exempció dels drets de les llanes, i la cèdula de 1755 se centraven més en els privilegis de caràcter fiscal; no incidien en la Querimònia, tot i que l'esmentaven.

Per contra, sí que se citava, i se li donava una importància notable en un recull documental fet per iniciativa del Conselh l'any 1708,⁸⁸ l'«Índex dels privilegis que sas Mag[esta]ts Catholicas han concedit la Vall de Aran». L'interès per inventariar i difondre els privilegis diu molt de l'actitud de les autoritats araneses. En aquest índex, s'hi recollien cent vint-i-un documents, datats a partir de 1313 —i a la segona part trenta-tres documents, incorporats fins a 1847. El primer document citat era la Querimònia, en un lloc preeminent i amb una valoració positiva.⁸⁹ És significatiu verificar quins són els capítols que se'n destacaven per poder apreciar quina era la percepció i la valoració —ara fa tres-cents anys— d'aquest document essencial per a la nostra història. Dels vint-i-dos capítols només se'n feia referència a deu. Cinc es referien als usos comunals (I. Terres, II. Aigües, III. Boscós, IV. Pastures i V. Penyores), mentre que només se n'esmentaven dos sobre l'àmbit polític (VI. Host i cavalcada i XIX. Veïnatge), un sobre jurisdicció (XII. Paus i bans), un sobre administració (XI. Notaris) i un sobre dret civil (VIII. Torneria). Tenint en compte que els aspectes del veïnatge i les paus i bans tenen molt a veure amb l'organització dels usos comunals, es pot afirmar que aquesta era la qüestió que

87. *Suplicacio presentada per lo syndich de la Vall de Aran al concistori dels Molt Illust. y Fidelissims Senyors Deputats y Ohidors de Comptes del present Principat de Cathalunya per la observansa de la franquesa y exempcio gozan los particulars de dita Vall de Aràn en la paga del dret del General per las llanas extrahuen del present Principat*, Barcelona, Casa Joseph Llopis..., 1699; *Señor, El Prior, Concejeros y Procurador Syndico de los tersones ò sesmos de Viella, Pujolo, Artiez, Marcatosa, Iriza y Bosost, que con los lugares de la respectiva jurisdiccion de cada sesmo, componen el Valle de Aran...*, [Barcelona?, s. n., 1754?] (petició al rei de confirmació de privilegis); VAL D'ARAN. CONSELH GENERAU, *Nosotros, el Prior y Consejeros del Vall de Arán ponemos en noticia de todos los cavalleros Governadores, Corregidores, Alcaldes, Bayles y demas Justicias del presente Principado y certificamos...* [Barcelona?, s. n., 1756?] (confirmació de privilegis signada a San Lorenzo [del Escorial] el 12 d'octubre de 1755).

88. «Memorial y rubrica de tots los privilegis y demes actes y escripturas que se troban en lo archiu de la Vall de Aran fins lo p[rese]nt any de 1708». Era un volum d'uns vuitanta folis, quaranta-cinc dels quals eren manuscrits i la resta romanien en blanc; estava relligat en pergami i era d'un format de 14 × 10 cm. L'original fou tret de la Val d'Aran durant la Guerra Civil de 1936-1939 i no hi ha retornat mai més; segons Abizanda, el propietari n'era l'Arxiu Notarial. Existeix una transcripció íntegra a Manuel ABIZANDA BROTO, *El Índice de privilegios del Valle de Arán*, Balaguer, Impremta Romeu, 1944, a partir de la qual es pot fer la reconstrucció no només de l'índex original, sinó també d'alguns dels documents que s'hi esmenten i que malauradament han desaparegut. Cal dir que molts altres documents s'han conservat i permeten confrontar ambdues fonts, amb la qual cosa es poden contrarestar petits errors de l'«Índex dels privilegis...».

89. Tot i diversos errors, com l'atribució al rei Alfons —probablement perquè es transcrivia una còpia confirmada per Alfons III— i la datació el 22 de setembre de 1313.

ocupava i preocupava els membres del Conselh Generau a l'inici del segle XVIII. La reiteració del concepte de franquesa i la mateixa selecció de capítols diuen molt sobre aquesta percepció. El text és ben il·lustratiu: «Primerament. Vn real privilegi en pergami escrit, concedit per lo Rey Dn Alfonso á favor dels naturals de la Vall de Aran bulgarment dit lo privilegi de la Querimonia, ab lo qual los concedeix totas las terras francas ab que se paguen un gali de blat per cassa, y tambe las ayguas franques podent fer molins y regar prats sens ninguna licencia del Rey, y les montañes franques podent segar herbes, boscos franchs podent tallar tot genero de fustes y poder cassar tot genero de animals y també les pastures franques, podentne fer lo que veles aparegues podent peñarar als que trobarien de altres llochs, podent degollar lo bestiar y menjarsel, y que son obligats los homens de dita Vall per lo espay de 24 hores a gastos suis propis serbirlo, y que qualsebol que vol pendre [*i. e.*, vendre] de sas propietats the obligació de riquirir á sos proparents, y sino dins de vn any y vn dia, los dits propparents poden recobrar les cosses venudes, y tambe que qualsebol home de la Vall que sen va á viure á altre lloch goze de totes les franquesses del lloch haont viu, y no del lloch de haont es ixit, y que los consols dels llochs poden posar vans, y tractar de amigable composició entre les partides del van, pero si nos podan ajustar toque á la justicia del Rey, y finalment y es tacxa que los notaris poden cubrar de les escriptures, fou concedit als 22 de 7bre. [*sic*] de 1313 en la siutat de Lleyda.-Signat. N^o 1».⁹⁰

En aquest regest es fa palesa la posició del Conselh Generau a l'inici del segle XVIII. A la vigília de moments de crisi, fonamentals per al nostre país, se seguia reivindicant la Querimònia com a referent jurídic, símbol de llibertat i factor de cohesió comunitària de la Val d'Aran.

90. Manuel ABIZANDA BROTO, *El Índice de privilegios...*, p. 55.



La Querimònia. Archiu Generau d'Aran. Conselh Generau dera Val d'Aran, document 1.